

Nobelprijs economie 1993

M.A. van Meerten*

De Nobelprijs voor de economie werd vorige week toegekend aan twee Amerikanen, Robert Fogel en Douglass North, voor hun fundamentele vernieuwingen op het gebied van de economische geschiedschrijving. Hun werk heeft geleid tot een nieuwe tak van de economische wetenschap, de cliometrie, waarin de geschiedenis wordt geanalyseerd met behulp van economische theorieën en kwantitatieve methoden.

Vorige week werd in Stockholm bekendgemaakt dat de Nobelprijs voor economie dit jaar toegekend wordt aan de Amerikanen Robert W. Fogel (67, Universiteit van Chicago) en Douglass C. North (72, Universiteit van Washington, St. Louis) voor hun *fundamentele bijdragen aan de vernieuwing van het onderzoek in de economische geschiedenis door het toepassen van economische theorieën en kwantitatieve methodes op economische en institutionele veranderingen*.

Voor veel economen zal deze bekendmaking een grote verrassing zijn geweest. Het werk van beide Nobelprijswinnaars is immers bij slechts weinigen bekend. De voornaamste reden hiervoor is dat Fogel en North beschouwd kunnen worden als de geestelijke vaders van de cliometrie of de 'new economic history', een tak van wetenschap die ten onrechte veelal als een marginaal onderdeel van de economische wetenschap werd afgedaan. In die zin is de toekenning van de Nobelprijs niet alleen een bekroning van het werk van Fogel en North, maar tevens een erkenning van het belang van de cliometrie.

Cliometrie: measuring the Muse

Cliometrie kan letterlijk worden opgevat als het meten van Clio, de muze van de geschiedenis. Cliometristen gaan de geschiedenis te lijf met behulp van economische theorieën, econometrische modellen en statistische methoden om hypothesen omtrent historische processen te toetsen. Ontstaan in de jaren vijftig en zestig, geïnspireerd door de ontwikkeling in de economische wetenschap van economische-groei-modellen door Solow, Kaldor, Kuznets en Rostow en mogelijk gemaakt door de eerste machinale data-verwerking, verschilde de cliometrie radicaal van de tot dan toe gebruikelijke economische geschiedschrijving. Weliswaar maakte ook de traditionele economische geschiedenis gebruik van tabellen en cijfermateriaal, maar dan vooral als illustratie bij de grote verzamelingen feiten in verhalende vorm. De opkomst van de cliometrie betekende dus niets minder dan een revolutie in het vakgebied van de economische geschiedenis.

In de Verenigde Staten wisten Fogel, North en hun medestanders in de loop van de jaren zestig een dominante positie in de universiteiten en vakbladen uit te bouwen. In Europa daarentegen, zou het veel langer duren alvorens de cliometrie vaste voet aan de grond zou krijgen.

Cliometristen als Fogel en North zouden met hun publikaties vele gevestigde visies van historische ontwikkelingen op hun kop zetten en felle discussies en controverses ontketenen. Een belangrijke meerwaarde in het werk van Fogel en North is bovendien dat zij in velerlei opzicht vernieuwend te werk gingen. Oorspronkelijk bleven die vernieuwingen binnen het kader van de neo-klassieke economische modellen en theorieën. Maar gaandeweg zouden zij het beperkte kader daarvan overschrijden en in hun analyses elementen uit volstrekt andere wetenschapsdisciplines opnemen. Hierdoor beïnvloedde hun werk de ontwikkeling van de economische wetenschap.

De rol van de spoorwegen

De eerste werken van Fogel en North hadden vooral betrekking op de economische ontwikkeling van de Verenigde Staten in de 19e eeuw.

Douglass North publiceerde als eerste een integrale economische geschiedenis van de Verenigde Staten¹. Robert Fogel legde zich terzelfder tijd toe op de ontwikkeling van de Amerikaanse spoorwegen en de analyse van de rol daarvan in de Amerikaanse economie². Die rol had op dat moment bijna de vorm van een mythe aangenomen: algemeen werd de stelling gehuldigd dat de spoorwegen essentieel waren geweest voor de economische ontwikkeling van de VS. De spoorwegen hadden niet alleen het Westen opengelegd en voor een expansie van de ijzer-, staal- en

* De auteur is wetenschappelijk medewerker van de Werkgroep Kwantitatieve Economische Geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Leuven.

1. D.C. North, *The economic growth of the United States 1790-1860*, Englewood Cliffs, 1961, en *Growth and welfare in the American past*, Englewood Cliffs, 1966.

2. R.W. Fogel, *The Union Pacific Railroad: a case in premature enterprise*, Baltimore, 1960.

steenkolenindustrie gezorgd, maar zodoende ook een doorslaggevende versnelling in de groei van de Amerikaanse economie bewerkstelligd, de zogenaamde take-off.

In een tweetal opmerkelijke artikelen en een controversieel boek over de rol van de spoorwegen in de Amerikaanse economie zou Fogel van deze mythe vrijwel geen spaander heel laten³. De methode waarop Fogel te werk ging was bovendien spectaculair: zijn analyse beruiste namelijk op een counterfactual, aangezien hij de economische ontwikkeling van de Verenigde Staten met spoorwegen vergeleek met een denkbeeldige ontwikkeling zonder spoorwegen. Als er geen spoorwegen waren geweest, zo redeneerde Fogel, dan zou het traditionele transportsysteem van kanalen en wegen verder zijn uitgebouwd. Zijn boek bevat dan ook, naast een zeer groot aantal gecompliceerde berekeningen, een aantal gedetailleerde kaarten waarop die in werkelijkheid nooit aangelegde kanalen waren weergegeven. Door nu de uitkomsten van beide ontwikkelingen te vergelijken, kon Fogel de bijdrage van de spoorwegen aan de economische groei kwantificeren. Die bijdrage, of "social savings" om de woorden van Fogel te gebruiken, viel verrassend laag uit: in 1890 (het jaar waarin het Amerikaanse spoorwegennet voltooid was) zou het Amerikaanse bruto nationaal produkt zonder de spoorwegen maar 3 procent lager hebben gelegen dan in de situatie met spoorwegen, of, anders gezegd, de afwezigheid van de spoorwegen zou de ontwikkeling van de Amerikaanse economie maar met zo'n drie maanden hebben vertraagd! Van een essentiële bijdrage aan de economische groei was dus zeker geen sprake.

Het instituut slavernij

Diegene die gedacht had dat Fogel na het verschijnen van zijn werk over de spoorwegen op zijn lauweren zou rusten, kwam bedrogen uit. Fogel stortte zich namelijk in het debat over de slavernij in het zuiden van de Verenigde Staten. Dit debat had onder historici, sociologen en anderen al een zeer lange voor geschiedenis, maar er was maar weinig oog voor de economische kant van de slavernij geweest, tot een gerucht makende publikatie van twee cliometristen, Conrad en Meyer, die tot de conclusie kwamen dat puur economisch gezien de investering in slaven winstgevend was geweest⁴. De heersende opvatting bleef echter dat vóór de Amerikaanse Burgeroorlog de slavernij als systeem weinig rendabel was, bij extreem slechte levensomstandigheden voor de slaven. Bovendien was het systeem uiteraard moreel volstrekt verwerpelijk.

Dat laatste punt was eigenlijk het enige waarin Fogel niet met zijn voorgangers van mening verschilde in zijn samen met Stanley Engerman geschreven werk *Time on the cross*⁵: "The years of black enslavement and the Civil War in which they terminated were our nation's time on the cross." In de rest van het werk concentreeren Fogel en Engerman zich op de economische aspecten van de slavernij, de verwerking van data over zo'n 38.000 plantages en 150.000 slaven, en de uiteenzetting van de door hen gebruikte economische modellen en statistische methoden.

De conclusies waarmee de auteurs uiteindelijk kwamen, deden in de Verenigde Staten een storm van kritiek en heftige debatten losbarsten. In de eerste plaats kwamen ze tot de slotsom dat het systeem van de slavernij niet alleen economisch zeer rationeel en winstgevend was, maar dat het bovendien aan de vooravond van de burgeroorlog springlend was en veel efficiënter dan de landbouw van familiebedrijven in de noordelijke staten. De zuidelijke staten kenden in de periode 1840-1860 een sterke economische groei en niets wees er dus op dat het systeem zonder de burgeroorlog vanzelf verdwenen zou zijn.

Nog veel controversiëler waren hun conclusies dat de levensomstandigheden van de slaven gunstig afstaken bij die van noordelijke industrie-arbeiders en dat 90 procent van het door de slaven geproduceerde inkomen uiteindelijk weer naar de slaven zelf terugvloeyde.

Levensomstandigheden en lichaamslengte

In een recente publicatie heeft Fogel de geuite kritiek in zijn analyse verwerkt en zijn onderzoek uitgebreid met een diepgaandere analyse van de levensomstandigheden van de Amerikaanse slaven alsmede met een verklaring voor de ontwikkeling van de ideologie en de politiek die tot de afschaffing van de slavernij zouden leiden⁶. Ondanks deze herziening van en de aanvullingen op het materiaal blijven de conclusies van *Time on the cross* verrassend genoeg vrijwel onveranderd. Eén van de effecten van *Time on the cross* was een stroomversnelling in het onderzoek naar de levensomstandigheden van de slaven in zowel Noord-, Midden- en Zuid-Amerika. Al snel bleek dat gegevens omtrent lichaamslengte en gewicht goede indicatoren vormden voor de levensomstandigheden en het welzijn van slaven. Deze ontdekking opende een geheel nieuw onderzoeksterrein waarin de ontwikkelingen van lengte, gewicht, (onder)voeding, sterfte en de daarmee samenhangende arbeidsprestaties en welzijn centraal staan. Robert Fogel vervult in deze nieuwe richting van onderzoek, die de cliometrie aanvult met elementen uit de antropolo-

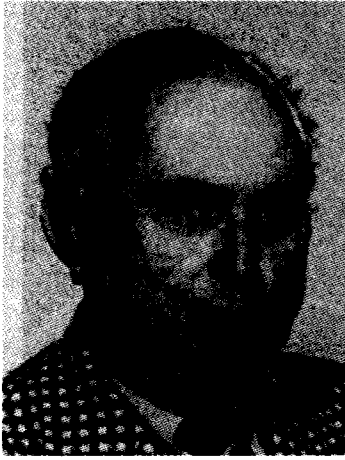
Robert W. Fogel

3. R.W. Fogel, A quantitative approach to the study of railroads in American economic growth: a report of some preliminary findings, *Journal of Economic History*, jg. 22, 1962, blz. 163-197; Railroads as an analogy to the space effort: some economic aspects, *Economic Journal*, jg. 76, 1966, blz. 16-43; en, *Railroads and American economic growth: essays in econometric history*, Baltimore, 1964.

4. A.H. Conrad en J.R. Meyer, The economics of slavery in the antebellum South, *Journal of Political Economy*, jg. 66, 1958, blz. 95-130.

5. R.W. Fogel en S.L. Engerman, *Time on the cross; the economics of American negro slavery*, Boston, 1974.

6. R.W. Fogel, *Without consent or contract: the rise and fall of American slavery*, New York, 1989.

Douglass C. North

gie, de medische wetenschap en de demografie, een pioniersrol⁷. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen grote gevolgen hebben voor de huidige theorieën over de lange-termijn economische groei in de Westerse wereld en de overgang van een pre-industriële naar een industriële samenleving. Daarnaast kan dit onderzoek ook belangrijke implicaties hebben voor de ontwikkelingseconomie en de analyse van ontwikkelingslanden.

Eigendomsrechten en efficiënte instituties

Op het moment dat Robert Fogel zich bezig ging houden met de institutie van de slavernij, verschoof ook de aandacht van Douglass North naar de effecten van instituties op economische groei. In samenwerking met Robert Paul Thomas publiceerde North in het begin van de jaren zeventig een aantal artikelen en het boek *The rise of the Western world* dat een standaardwerk werd op het gebied van de ontwikkeling van de Westerse economie⁸. Het centrale thema in de studies van North en Thomas wordt gevormd door de eigendomsrechten, die de beide auteurs beschouwen als de institutie bij uitstek die de economische groei beïnvloedt. Hoewel onder invloed van de bevolkingsdruk en de veranderende relatieve prijzen de eigendomsrechten in de eerste periode (1000-1500) veranderen, vond de echte ontwikkeling volgens North en Thomas pas plaats in de tweede periode (1500-1800). Het was de combinatie van efficiënte eigendomsrechten en dalende transactiekosten die voor het eerst een langdurige economische groei mogelijk maakte. Dit verschijnsel deed zich voor het eerst voor in Nederland en vervolgens in Engeland. In landen als Spanje en Frankrijk daarentegen, stond een gecentraliseerde en gebureaucratiseerde overheid een soortgelijke ontwikkeling in de weg.

North zou in zijn verdere werk steeds meer in de richting gaan van het uitwerken van een theorie over het ontstaan en het veranderen van instituties zelf. Daarmee vormde zijn werk een belangrijke bijdrage tot de ontwikkeling van de zogenaamde 'new institutional economics'.

In zijn in 1981 verschenen *Structure and change in economic history*, onderscheidt hij twee economische revoluties⁹. De eerste betrof de overgang naar een sedentaire landbouw en wordt gekarakteriseerd door directe persoonlijke handelscontacten. De tweede economische revolutie vond plaats in de 17e eeuw met de uitbouw van de al in *The rise of the Western world* gesignaleerde ontwikkeling van eigendomsrechten in Nederland en Engeland. De voornaamste factor die veranderingen teweegbrengt in instituties en eigendomsrechten is volgens North de militaire technologie. Veranderingen in de militaire technologie beïnvloeden immers de financiële druk op de staatsinstellingen, waardoor deze moeten onderhandelen met de in economisch of politiek opzicht belangrijkste groepen in de particuliere sector.

Een verdere uitbouw van zijn theorieën presenteerde North in het in 1990 verschenen *Institutions, institutional change and economic performance*¹⁰. In dit werk constateert North dat de traditionele neo-klassieke (prijs-)theorie te kort schiet in de verklaring van institutionele veranderingen. In zijn historische analyse laat hij immers zien dat, in tegenstelling tot wat de neo-klassieke theorie zou veronderstellen, inefficiënte instituties niet noodzakelijkerwijs verdwijnen. Gedeeltelijk kan dit worden ondervangen door het toepassen van elementen uit de 'public choice'- en speltheorieën. De grootste winst in de analyse van institutionele veranderingen moet volgens North echter komen van de integratie van opvattingen en ideeën.

Net zoals bij Robert Fogel, is het recente onderzoek van Douglass North vol beloften voor de toekomst. Gezien zijn expertise op het gebied van eigendomsrechten en instituties zal het dan ook weinigen verbazen dat hij onder andere als adviseur is betrokken bij de privatiseringsoperaties van de Tjechische regering.

Tot slot

Uit het voorgaande moge blijken dat de Zweedse academie zeker niet heeft overdreven door het werk van Robert Fogel en Douglass North te bestempelen als een *fundamentele bijdrage aan de vernieuwing van het onderzoek in de economische geschiedenis*. De ontwikkeling van het recente onderzoek van beide Nobelprijswinnaars doet bovendien vermoeden dat het belang ervan de grenzen van de cliometrie nog ver zal overstijgen.

Ook voor de economisch historici in het Nederlandse taalgebied zal de erkenning van het belang van de cliometrie een stimulans zijn. Zeer zeker is dit het geval voor diegenen die aan de universiteiten van Amsterdam, Groningen, Utrecht en Leuven betrokken zijn bij de moeizame reconstructie van de nationale rekeningen van Nederland en België voor de 19e en het begin van de 20e eeuw.

Michelangelo van Meerten

7. R.W. Fogel, New sources and new techniques for the study of secular trends in nutritional status, health, mortality, and the process of aging, *Historical Methods*, jg. 26, nr. 1, 1993, blz. 5-43.

8. D.C. North en R.P. Thomas, An economic theory of the growth of the Western world, *Economic History Review*, jg. 22, nr. 1, 1970, blz. 1-17; The rise and fall of the manorial system: a theoretical model, *Journal of Economic History*, jg. 31, nr. 4, 1971, blz. 777-803; en *The rise of the Western world. A new economic history*, New York, 1973. Terzelfder tijd werkte North samen met Lance Davis aan een studie over de relatie tussen institutionele veranderingen en economische groei in de VS: L.E. Davis en D.C. North, *Institutional change and American economic growth*, New York, 1971.

9. D.C. North, *Structure and change in economic history*, New York, 1981.

10. D.C. North, *Institutions, institutional change and economic performance*, New York, 1990.